

О. Ю. РОГУЛЯ, М. О. ПЕТРОВСЬКИЙ

*Національний фармацевтичний університет***УЗАГАЛЬНЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОТИДІЇ ТЮТЮНОПАЛІННЮ У СВІТОВІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ**

Метою роботи є аналіз поширеності вживання тютюну у світі та опрацювання міжнародних засад протидії тютюнопалінню; дослідження впливу регуляторних заходів на поширеність тютюнопаління в Україні.

Матеріали та методи. Результати отримані з використанням аналітико-порівняльного, системного та логічного методів дослідження та аналізу наукових праць та публікацій вітчизняних і зарубіжних учених, матеріалів ВООЗ щодо глобальної тютюнової епідемії та статистичних даних за 2008-2017 рр.

Результати. Проаналізовані статистичні дані ВООЗ щодо поширеності тютюнопаління та напрямів протидії споживанню тютюну в країнах світу. Визначено вплив стейкхолдерів на функціонування тютюнового ринку України. Опрацьовано інформацію про стан розвитку національного ринку тютюнових виробів та кількість споживачів тютюну в країні. Виконано аналіз нормативно-правової бази стосовно продажу та промоції тютюнових виробів в Україні, який демонструє високий рівень державного впливу на зазначені процеси.

Висновки. Сучасні тенденції споживання тютюну свідчать про ефективність впровадження системних підходів з метою протидії тютюнопалінню на міжнародному та національному рівнях, у тому числі й реалізації соціально-орієнтованих заходів, спрямованих на захист здоров'я та покращення якості життя, запобігання захворюваності, інвалідності та смертності населення, спричинених вживанням тютюну і впливом тютюнового диму. Проаналізовані результати моніторингу вживання тютюнових виробів в Україні, які демонструють скорочення частки курців серед населення країни з 28,3 % у 2010 р. до 22,8 % у 2017 р. Визначені заходи у сфері контролю над поширенням тютюнопаління в країні.

Ключові слова: тютюнопаління; Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну; напрями протидії тютюнопалінню

О. Ю. РОГУЛЯ, М. О. ПЕТРОВСЬКИЙ

SUMMARIZING MODERN APPROACHES TO SMOKING RESISTING IN WORLD AND NATIONAL PRACTICE

Aim. To analyze the prevalence of tobacco use in the world and to work out the international principles of tobacco control; to study the impact of regulatory measures on the tobacco smoking prevalence in Ukraine.

Materials and methods. The results obtained with using of comparative analytical, systematic and logical methods of investigation and of analysis of scientific works and publications of domestic and foreign scientists, materials of WHO about global tobacco epidemic and statistical data for period from 2008 till 2017 years.

Results. Analyzed the WHO statistical data on the prevalence of tobacco smoking and trends in counteracting tobacco consumption in the countries of the world. Determined the influence of stakeholders on the functioning of the tobacco market of Ukraine. Processed the information on the development of the national tobacco market and the number of tobacco consumers in the country. Carried out an analysis of the regulatory framework for the sale and promotion of tobacco products in Ukraine, which demonstrates a high level of state influence on identified processes.

Conclusions. Current trends in tobacco consumption indicate the effectiveness of implementing systemic approaches to counteracting tobacco smoke at the international and national levels, including the implementation of socially oriented measures aimed at protecting health and improving the quality of life, preventing morbidity, disability and mortality caused by consumption tobacco and exposure to tobacco smoke. Analyzed the results of monitoring the consumption of tobacco products in Ukraine, which show a decrease in the share of smokers among the population of the country from 28.3 % in 2010 to 22.8 % in 2017. Defined the measures in the area of control over the spread of tobacco smoking in the country.

Key words: tobacco smoking; WHO Framework Convention on Tobacco Control; directions of tobacco control

О. Ю. Рогуля, М. О. ПЕТРОВСКИЙ

ОБОБЩЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТАБАКОКУРЕНИЮ В МИРОВОЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ

Целью работы является анализ распространенности употребления табака в мире и международных принципов противодействия табакокурению; исследование влияния регуляторных мероприятий на распространенность курения в Украине.

Материалы и методы. Результаты получены с использованием аналитико-сравнительного, системного и логического методов исследования и анализа научных работ и публикаций отечественных и зарубежных ученых, материалов ВОЗ о глобальной табачной эпидемии и статистических данных за 2008-2017 гг.

Результаты. Проанализированы статистические данные ВОЗ о распространенности табакокурения и направлениях противодействия потреблению табака в разных странах. Определено влияние стейкхолдеров на функционирование табачного рынка Украины. Обработана информация о состоянии развития национального рынка табачных изделий и количестве потребителей табака в стране. Выполнен анализ нормативно-правовой базы относительно продажи и продвижения табачных изделий в Украине, который демонстрирует высокий уровень государственного влияния на указанные процессы.

Выводы. Современные тенденции потребления табака свидетельствуют об эффективности внедрения системных подходов с целью противодействия табакокурению на международном и национальном уровнях, в том числе и реализации социально-ориентированных мероприятий, направленных на защиту здоровья и улучшение качества жизни, предотвращение заболеваемости, инвалидности и смертности населения, вызванных употреблением табака и воздействием табачного дыма. Проанализированы результаты мониторинга употребления табачных изделий в Украине, которые демонстрируют сокращение доли курильщиков среди населения страны с 28,3 % в 2010 г. до 22,8 % в 2017 г. Определены меры в сфере контроля над распространением табакокурения в стране.

Ключевые слова: курение; Рамочная конвенция ВОЗ по борьбе против табака; направления противодействия табакокурению

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Споживання тютюну значно підвищує ризик розвитку цілого ряду хронічних хвороб, включаючи онкологічні, серцево-судинні захворювання, хвороби легенів, органів травного каналу, психічні розлади, але незважаючи на це, споживання тютюну дуже поширене в усьому світі. У більшості країн світу прийняті закони, а також реалізуються програми боротьби з тютюнопалінням, що обмежують рекламу тютюну, встановлюють обмеження для кола осіб, які можуть купувати і споживати тютюнові вироби. Таким чином, враховуючи входження України до європейської спільноти, реалізація виваженої політики та розробка заходів протидії тютюнопалінню потребують комплексного дослідження з урахуванням соціально-економічного та суспільно-політичного змісту, опрацювання принципів фармацевтичної допомоги населенню з нікотинною залежністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій та фаховій літературі представлені наукові розробки, спрямовані на дослідження проблеми тютюнопаління в суспільстві, а також методи боротьби з нею. В окремих дослідженнях, присвячених вивченню поширеності тютюнопаління, його впливу на виникнення захворювань в організмі людини та розробки способів і методів його профілактики, науковці приділяють значну увагу проблемам тютюнопаління

серед підлітків, зокрема вирішенню проблеми відмови від паління, психотерапевтичній корекції тютюнової залежності [1-6].

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на актуальність дослідження поширеності тютюнопаління як соціально-економічного явища, необхідності мінімізації ризиків, пов'язаних зі шкідливою для здоров'я звичкою у населення України, до теперішнього часу комплексні дослідження сучасних підходів до вирішення проблеми тютюнопаління під кутом зору соціальної фармації вітчизняними науковцями не проводилися.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою нашого дослідження є аналіз поширеності тютюнопаління у світі та узагальнення міжнародного досвіду протидії тютюнопалінню, а також дослідження аналізу впливу регуляторних заходів на поширеність вживання тютюну в Україні.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно зі статистичними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у світі палять 47 % чоловіків та 12 % жінок; внаслідок вживання тютюну щорічно передчасно у світі помирає понад 7 млн людей і прогнозується, що до 2030 р. цей показник може сягнути 10 млн

осіб. Щороку 890 тисяч випадків смертей внаслідок вживання тютюну пов'язані з пасивним курінням. Слід зауважити, що вплив вторинного тютюнового диму є причиною появи хвороб у некурців (наприклад, пасивне куріння є причиною 25 % випадків раку легенів у осіб, які не палять; близько 50 млн жінок, які зазнають впливу вторинного диму, мають проблеми з виношуванням вагітності, особливо на пізніх строках; дружини активних курців страждають від раку легенів удвічі частіше, ніж дружини чоловіків, які не палять) [7-10].

Нами узагальнені дані щодо орієнтовної поширеності куріння в країнах світу серед населення віком від 15 років і старше, що моделюються за всіма національними опитуваннями для оцінки основних тенденцій тютюнопаління, які представлені в таблиці. В якості інформаційної бази використані дані доповіді ВООЗ щодо глобальної тютюнової епідемії [11]. Наведені у таблиці дані згруповані згідно з аналітичною класифікацією світових економік Всесвітнього банку, заснованою на оцінках валового національного доходу на душу населення: країни з високим рівнем доходу (12 236 дол. США або більше), країни з доходом, вище середнього рівня (від 3 956 дол. США до 12 235 дол. США), країни з доходом нижче середнього рівня (від 1 006 дол. США до 3 955 дол. США).

За оцінками ВООЗ, на теперішній час досягнуто значного прогресу у зменшенні поширеності куріння, при цьому загальна частка курців середдорослих віком від 15 років зменшилася з 23,5 % у 2007 р. до 20,7 % у 2015 р. Необхідно зазначити, що у країнах з високим рівнем доходів рівень поширеності куріння знизився з загального середнього показника 27,5 % у 2007 р. до 23,1 % у 2015 р., серед країн з середнім рівнем доходу загальні показники знизилися з 23,2 % у 2007 р. до 20,8 % у 2015 р., загальний рівень паління у країнах з низьким рівнем доходу в середньому змінився з 15,0 % у 2007 р. до 13,2 % у 2015 р. Таким чином, світові тенденції поширеності тютюнопаління свідчать про зменшення кількості населення, яке споживає тютюн, що можна пояснити заходами, які вживаються світовим товариством у системі протидії тютюнопалінню [8, 9].

Одним із основоположних документів, що визначає правила, вимоги та заходи, спрямовані на боротьбу з тютюнопалінням, є Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну (РКБТ ВООЗ), прийнята на 56-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, яка відбулася у Женеві 21 травня 2003 р. Договір набув чинності 27 лютого 2005 р. і був підписаний 168 країнами світу та є юридично обов'язковим у 180 країнах світу, які ратифікували РКБТ ВООЗ. На теперішній час залишилося 16 держав-членів Організації Об'єднаних Націй (ООН), які не є учасниками договору, зокрема 9 з них не підписали даний договір (Андорра, Домініканська Республіка, Еритрея, Індонезія, Ліхтенштейн, Малаві, Монако, Сомалі, Південний Судан і Зімбабве).

Рештою країн договір підписаний, але не ратифікований за умовами, зокрема Аргентиною, Кубою, Гаїті, Марокко, Мозамбік, Швейцарією і Сполученими Штатами Америки [12].

Зазначена конвенція ВООЗ є міжнародною угодою, основною метою якої є прагнення «захистити нинішнє і майбутні покоління від руйнівних наслідків для здоров'я, соціальних, екологічних і економічних наслідків споживання тютюну і впливу тютюнового диму» [12].

Реалізація принципів РКБТ передбачає впровадження в галузі охорони здоров'я різновекторних заходів, спрямованих на скорочення споживання всіх видів тютюнових виробів на національному, регіональному та міжнародному рівнях, необхідних для запобігання захворюваності, передчасній інвалідності та смертності, спричинених споживанням тютюну і впливом тютюнового диму.

Положення договору включають правила, що регулюють виробництво, продаж, поширення, рекламу та оподаткування тютюну в усьому світі. Впровадження на національному рівні основних положень Конвенції полягає у захисті населення від впливу тютюнового диму, регулюванні складу тютюнових виробів та наданні інформації про це на кожній пачці цигарок; у встановленні спеціальних вимог до упаковки та маркування тютюнових виробів. Також РКБТ ВООЗ передбачає здійснення соціально-орієнтованих заходів, метою яких є протидія тютюнопалінню, зокрема: просвітництво та інформування населення щодо шкоди тютюнопаління, заборона реклами, стимулювання продажу та спонсорства тютюну; здійснення заходів зі скорочення попиту, зменшення нікотинової залежності та припинення вживання тютюну взагалі [12].

Керуючись положеннями та вимогами Рамкової конвенції з боротьби проти тютюну ВООЗ, яка визначає як загальні, так і конкретні дії в боротьбі з тютюнопалінням, у різних країнах також були прийняті власні законодавчі акти, які регулюють тютюнопаління. За оцінками ВООЗ, усі ці заходи сприяли досягненню значного прогресу у зменшенні поширеності куріння у світі.

Як свідчить міжнародний та власний вітчизняний досвід, виробництво та дистрибуція тютюнових виробів є економічно вигідною підприємницькою діяльністю, незважаючи на існуючі загрози національній безпеці держави внаслідок поширеності тютюнопаління серед населення. Сучасні умови функціонування тютюнового ринку знаходяться під впливом стейкхолдерів, якими є державні установи, виробники тютюнових виробів, посередники, міжнародні організації, галузеві асоціації, громадські організації та споживачі [13].

Якщо характеризувати вплив державних установ, то в першу чергу, необхідно відзначити

**ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПОШИРЕНОСТІ СПОЖИВАННЯ ТЮТЮНУ
ТА НАПРЯМІВ ПРОТИДІЇ ТЮТЮНОПАЛІННЮ В КРАЇНАХ СВІТУ**

Класифікація країн Світового банку		Країна	Рік ратифікації РКБТ ВООЗ**	Витрати на боротьбу з тютюно- палінням, євро***	Кількість населення	Поширеність, %			
за рівнем доходу	регіон					використання тютюну взагалі		куріння сигарет	
						поточне	щоденне	поточне	щоденне
Країни з високим рівнем доходу	Східна Азія та Тихий океан	Японія	2004	*	126323715	22,7	19,1	21,7	18,0
		Китай	2005	2 753 384,80	1382323332	25,8	22,4	23,3	20,1
	Європа та Центральна Азія	Латвія	2005	*	1955742	37,0	30,8	32,4	28,3
		Чехія	2012	*	10548058	34,4	25,6	28,6	24,9
		Франція	2004	29 988 306	64668129	32,8	27,4	30,1	22,8
		Естонія	2005	*	1309104	31,8	24,2	28,3	22,8
		Угорщина	2004	180 190,63	9821318	31,1	25,5	28,9	22,9
		Німеччина	2004	4 500 000	80682351	30,9	24,4	28,2	23,4
		Австрія	2005	50 000	8569633	30,5	23,5	28,6	22,8
		Словаччина	2004	21 910,12	5429418	30,2	22,7	25,3	19,5
		Іспанія	2005	*	46064604	29,7	25,1	27,6	22,8
		Литва	2004	*	2850030	29,2	22,3	26,2	17,6
		Бельгія	2005	1 093 461	11371928	28,6	23,1	25,9	18,9
		Польща	2006	225 640,88	38593161	28,6	23,9	26,3	22,2
		Фінляндія	2005	2 100 000	5523904	20,9	16,0	17,8	12,9
		Данія	2004	*	5690750	19,9	15,7	18,3	12,2
		Італія	2008	10 000 000	59801004	23,8	19,8	23,2	19,2
		Нідерланди	2005	12 000 000	16979729	26,4	21,4	22,8	19,9
		Швейцарія	не рати- фікована	*	8379477	26,1	21,1	22,7	20,7
		Велика Британія	2004	*	65111143	23,1	18,0	18,8	17,4
Норвегія	2003	3 905 857,67	5271958	21,2	14,8	16,8	12,2		
Португалія	2005	*	10304434	22,9	18,2	20,5	15,4		
Словенія	2005	98 000	2069362	22,8	19,3	21,1	16,6		
Швеція	2005	41 145 067,43	9851852	19,5	11,1	14,2	9,1		
Північна Америка	Канада	2004	32 066 096,60	36286378	15,0	10,7	14,3	10,6	
	США	не рати- фікована	*	324118787	22,3	15,9	17,9	14,1	
Країни з доходом вище середнього рівня	Європа та Центральна Азія	Російська Федерація	2008	1 018 092,37	143439832	39,5	33,1	36,0	30,6
		Хорватія	2008	31 776,89	4225001	36,7	31,9	32,9	25,6
		Румунія	2006	4 454 886,42	19372734	30,1	25,1	26,5	23,2
		Беларусь	2005	*	9481521	27,2	22,2	24,7	20,5
		Казахстан	2007	200 106,94	17855384	24,5	16,8	22,7	15,4
Країни з доходом нижче середнього рівня	Європа та Центральна Азія	Україна	2006	*	44624373	29,4	25,1	27,5	22,9
		Киргизстан	2006	164 544,84	6033769	26,5	20,6	23,1	19,8
		Молдова	2009	81 130,88 €	4062862	24,2	20,5	21,7	17,9

Примітка: * – інформація відсутня; ** – РКБТ ВООЗ – Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну (РКБТ ВООЗ); *** – витрати урядів на боротьбу з тютюнопалінням надані у перерахунку за міжнародним курсом станом на грудень 2016 р.

існуючі протиріччя у діяльності окремих установ. Так, зокрема спостерігається дисбаланс інтересів у функціонуванні Міністерства фінансів України внаслідок зацікавленості у збільшенні надходжень до державного бюджету від тютюнових акцизів та необхідністю стримування дер-

жавних витрат на заходи з контролю над тютюном, особливо, якщо фінансування таких витрат передбачене з акцизних доходів [13].

Що стосується Міністерства охорони здоров'я України, то його основним завданням у цьому напрямку є зменшення кількості захво-

рювань і зниження рівня смертності серед населення, пов'язаних з тютюнопалінням. В Україні з 2012 р. діють стандарти первинної медичної допомоги при припиненні вживання тютюнових виробів, затверджені МОЗ України, впровадження яких сприяє попередженню та зменшенню куріння тютюнових виробів чи інших способів їх вживання, лікуванню нікотинової залежності та ін.

На теперішній час тютюновий ринок України контролюється чотирма транснаціональними корпораціями, які мають по одній фабриці в Україні: ПрАТ «Філіп Морріс Україна» (м. Харків); АТ «Джей Ті Інтернешнл Компані Україна», ПАТ «Джей Ті Інтернешнл Україна» (м. Кременчук), ПрАТ «АТ Тютюнова компанія В.А.Т. «Прилуки» (м. Прилуки), ПрАТ «Імперіал Тобакко Продакшн Україна», ПЗП «Імперіал Тобакко Юкрейн» (м. Київ). За даними Державної служби статистики України встановлено, що обсяг вітчизняного виробництва сигарет, які містять тютюн або суміші тютюну з заміниками тютюну, має щорічну тенденцію до зростання. В останні роки виробниками збільшені обсяги, зокрема у 2013 р. на ринок надійшло 86132,4 млн шт. сигарет, у 2014 р. – 86018,9 млн шт., у 2015 р. цей показник склав 92945,7 млн шт., а у 2016 р. – 98243,7 млн шт. [14].

На ринку тютюнових виробів в Україні функціонує єдиний дистриб'ютор компанія «Тедіс-Україна», яка є монополістом і формує цінову та збутову політику щодо тютюнових виробів, виходячи з власних комерційних цілей, ставлячи в цінову залежність роздрібний сектор тютюнового ринку [15].

Незважаючи на падіння обсягів реалізації, ємкість ринку виробів з тютюну залишається досить значною: якщо у 2012 р. обсяг ринку оцінювався у 82,9 млрд шт., то у 2017 р. реалізовано 70,0 млрд шт. [16, 17]. Узагальнена інформація про ємкість ринку та кількість споживачів сигарет в Україні наведена на рисунку.

Не викликає сумніву те, що значний вплив на формування тютюнового ринку мають міжнародні організації. Наприклад, ВООЗ надає технічну та фінансову підтримку, інформує про виконання РКБТ ВООЗ, Європейський Союз контролює якість гармонізації законодавства України в сфері контролю над тютюном з Директивами ЄС, Світовий банк здійснює політику відмови від інвестування виробництва або маркетингу тютюнових виробів.

Впливовою галузевою асоціацією, яка об'єднує вітчизняні підприємства, є Українська асоціація виробників тютюнових виробів «Укртютюн». До завдань асоціації належить реалізація заходів підтримки вітчизняних виробників, розробка заходів щодо протидії контрабанді тютюнових виробів тощо. Зарубіжний досвід свідчить про те, що виробники можуть використовувати різні форми протидії впровадженню си-

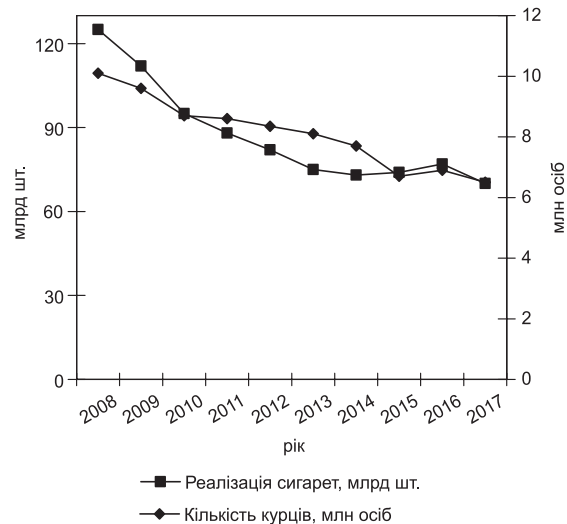

Рис. Динаміка ринку тютюнових виробів та кількості курців в Україні

стеми контролю за тютюном, до основних з яких належать: перебільшення економічного значення промисловості, маніпулювання громадською думкою для поліпшення іміджу промисловості, використання груп лоббі, дискредитація перевірених наукових даних тощо [13].

Серед громадських організацій-стейкхолдерів можна виділити організації, які діють в інтересах тютюнових корпорацій; організації-грантоотримувачі для проведення короткострокових заходів контролю над тютюном; організації, які здійснюють стратегічну діяльність з реалізації заходів контролю над тютюном. Більшість зазначених громадських організацій не чинить значного впливу на функціонування ринку тютюнових виробів, так як їм властива короткочасна діяльність під замовлення або на час виконання конкретного проекту, найчастіше спрямованого на підтримку тютюнової індустрії.

Аналіз нормативно-правової бази стосовно продажу та промоції тютюнових виробів в Україні свідчить про високий рівень державного впливу на зазначені процеси. На теперішній час у країні діє низка законодавчих норм, які забороняють рекламу, стимулювання продажу тютюнових виробів, знаків для товарів і послуг, під якими випускаються тютюнові вироби. Зокрема, Закон України «Про заходи з попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», прийнятий Верховною Радою України у 2005 р., регламентує основні засади державної політики України з метою попередження та протидії розповсюдженню тютюнопаління.

Також в Україні діють територіальні обмеження, які забороняють продаж тютюнових виробів на території закладів охорони здоров'я, навчальних закладів, а також вікові обмежен-

ня, які забороняють продаж тютюнових виробів особам, які досягли 18 років.

У країні заборонена реклама тютюнових виробів, промоакцій під час спонсорських заходів, концертів, спортивних змагань та інших масових заходів (Закон України № 3778-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони реклами, спонсорства і стимулювання продажу тютюнових виробів» від 16.09.2012 р.). Відповідно до Закону України № 4844 «Про повну заборону куріння в громадських та на робочих місцях, включаючи приміщення ресторанного господарства» від 16.12.2012 р. існує заборона паління в громадських місцях [17].

Згідно з даними ВООЗ, у країнах з низьким та середнім рівнем доходу збільшення ціни на 10 % скорочує споживання тютюну на 2-8 % (в середньому на 5 %). На теперішній час в Україні запроваджено політику зростання акцизних ставок на тютюнові вироби, що сприятиме зменшенню їх цінової доступності. Починаючи з 2018 р., в Україні діятиме план підвищення акцизів на тютюнові вироби, розрахований до 2024 р., згідно з яким специфічний акциз та мінімальне акцизне податкове зобов'язання на 1000 штук сигарет зростає на 29,7 % до 577,98 грн та 773,20 грн відповідно. У подальшому тютюновий акциз зростатиме на 20 % щорічно і складе 90 євро на 1000 штук, що відповідатиме мінімальному європейському рівню оподаткування сигарет [17, 18].

Необхідно зазначити, що зміни в оподаткуванні тютюнових виробів безпосередньо вплинули на обсяги надходжень до Державного бюджету та опосередковано на поширеність куріння в країні. В Україні у 2008–2017 рр. зростання середньої ставки акцизу на пачку сигарет сприяло збільшенню надходжень до Державного бюджету з 3,5 млрд грн до прогнозованих 40 млрд грн у 2017 р. при зменшенні кількості курців на 20 % серед дорослого населення за останні 7 років (до 6,5 млн осіб у 2017 р. проти 10,1 млн осіб у 2008 р.) [18].

Моніторинг вживання виробів з тютюну відіграє ключову роль у реалізації ефективних стратегій боротьби проти тютюнової епідемії, у захисті здоров'я та покращенні якості життя. Згідно з результатами GATS (Global Adult Tobacco Survey – Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну) з 2010 до 2017 рр. в Україні значно скоротилася загальна поширеність тютюнокуріння: з 28,3 % до 22,8 %. Поряд з цим зменшилася частка некурців, які зазнають впливу вторинного тютюнового диму: вдома – з 14,2 % до 7,3 %; на робочому місці – з 24,6 % до 10,5 %; у деяких громадських місцях (в державних установах – з 9,3 % до 5,0 %, у ресторанах та кафе – з 59,1 % до 21,2 %) [10, 19].

На підставі даних GATS встановлено, що у 2017 р. 23,0 % (8,2 млн) дорослого населення

України вживало тютюн у будь-якій формі. На час дослідження 22,8 % дорослих респондентів відмітили, що курять сигарети (39,6 % серед чоловіків та 8,8 % серед жінок), до того ж 0,7 % вживають кальян з тютюном, а 0,2 % – бездимний тютюн [10].

На щоденне або рідше, ніж щодня, вживання тютюнових виробів вказали 40,1 % опитаних чоловіків та 8,9 % жінок. У цілому серед опитаних 20,1 % (7,2 млн) дорослого населення курять щодня, з яких 35,9 % – чоловіки та 7,0 % – жінки. Про нагальність вирішення проблеми тютюнопаління в Україні свідчить той факт, що серед осіб у віці 18–34 роки середній вік початку куріння становить 16,8 років, тобто, 60,4 % курців набули пагубної звички до досягнення ними 18-річного віку [10, 19].

На нашу думку, соціального сенсу набуває запровадження обов'язкового нанесення на упаковку виробів з тютюном попереджувальних написів, які мають містити графічні зображення хвороб, обумовлених палінням, і займати не менш ніж 50 % пачки цигарок. Проте той факт, що частка дорослих, які помічали у різних місцях інформацію, спрямовану на запобігання курінню, скоротилася з 66,8 % до 52,7 %, а також частка теперішніх курців, які задумувалися над тим, щоб кинути курити через розміщені на пачках сигарет графічні попередження про загрозу здоров'ю, скоротилася з 59,7 % до 54,0 %, що свідчить про те, що дія обраних методів впливу на ці категорії населення є малоефективною [19]. З урахуванням наведеного можна стверджувати, що в напрямку боротьби з тютюнопалінням необхідним є опрацювання нових підходів.

Одним з кроків у цьому напрямку стало створення в Україні професійного сервісу з надання допомоги тим, хто хоче кинути палити. Сервіс складається з «гарячої» телефонної лінії та веб-сайту. На веб-сайті stopsmoking.org.ua розміщено інформацію стосовно відмови від куріння, яка може стати у нагоді як курцям, так і їхнім близьким. Також на сайті можна отримати консультацію, поставивши запитання через онлайн-чат або надіславши запит через електронну пошту [20].

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що сприятиме зниженню рівня поширеності тютюнопаління в країні намір держави запровадити нові прогресивні заходи у сфері контролю над тютюном, а саме:

- збільшення розміру графічних попереджень на пачках сигарет (не менше 65 % площі поверхні пачки);
- врегулювання продажу, реклами та просування електронних сигарет;
- заборона ароматизованих сигарет, в т.ч. сигарет з ароматом ментолу;
- заборона викладки тютюнових виробів у точках продажу;

- повна заборона куріння на робочих місцях, у готелях, гуртожитках та на залізничних станціях.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проаналізовані статистичні дані ВООЗ про поширеність тютюнопаління, які свідчать, що у світі споживають тютюн 47 % чоловіків та 12 % жінок; внаслідок пасивного куріння щорічно помирає 890 тисяч людей.

Систематизовано інформацію щодо поширеності споживання тютюну та витрат на боротьбу з тютюнопалінням у країнах світу з урахуванням рівня валового національного доходу на душу населення. Отримані результати демонструють зменшення кількості населення, яке вживає тютюн, що можна пояснити заходами, які вживаються світовою спільнотою з метою протидії тютюнопалінню, зокрема тими, що

зумовлені ратифікацією міжнародної угоди – Рамкової конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну.

Розкрито сутність впливу стейкхолдерів, якими є державні установи, виробники, посередники, міжнародні організації, галузеві асоціації, громадські організації та споживачі, на виробництво та дистрибуцію тютюнових виробів як прибуткову підприємницьку діяльність.

На підставі аналізу статистичних даних встановлено, що в Україні відбулося як значне падіння обсягів реалізації тютюнових виробів (з 82,9 млрд шт. у 2012 р. до 70,0 млрд шт. у 2017 р.), так і скорочення кількості курців з 28,3 % до 22,8 %. Проте ємкість національного ринку тютюнових виробів залишається досить високою, що зумовлює перспективність розробки інноваційних соціально-орієнтованих маркетингових заходів протидії тютюнопалінню.

Конфлікт інтересів: відсутній.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Поширеність тютюнопаління та тютюнової залежності у різних країнах світу. Нові підходи до профілактики, психотерапії та корекції / С. І. Табачников, І. С. Риткіс, А. Ю. Васильєва, О. В. Гуркова // Мистецтво лікування. – 2013. – № 7. – С. 35–41.
2. Пікас, О. Б. Про стан куріння цигарок у сучасних умовах, його вплив на виникнення захворювань в організмі людини (огляд літератури) / О. Б. Пікас // Буковинський медичний вісник. – 2015. – Т. 19, № 4 (76). – С. 227–230.
3. Поширеність тютюнопаління серед підлітків України (за результатами глобального опитування підлітків 2011 р.) / Н. С. Полька, О. В. Бердник, О. В. Добрянська та ін. // Довкілля та здоров'я. – 2013. – № 3. – С. 57–61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dtz_2013_3_14
4. Динаміка поширеності тютюнопаління серед підлітків (за результатами глобального опитування підлітків 2005 і 2011 років) / О. В. Добрянська, Н. С. Полька, О. В. Бердник, О. М. Юрчук // Гігієна населених місць. – 2012. – № 59. – С. 262–266.
5. Грузєва, О. В. Сучасна інформаційно-освітня програма профілактики куріння серед підлітків / О. В. Грузєва // Укр. науково-медичний молодіжний журн. – 2010. – № 1. – С. 20–27.
6. Герасімчук, Т. С. Проблема відмови від паління жінок-годувальниць та шляхи її вирішення / Т. С. Герасімчук, Ю. В. Котлова, Я. П. Дубініна // Science Rise. – 2014. – № 2 (2). – С. 34–36.
7. Boffetta, P. Involuntary smoking and lung cancer / P. Boffetta // Scand. J. of Work, Environment and Health. – 2012. – Vol. 28, №2. – P. 30–40.
8. WHO report on the global tobacco epidemic, 2015: Raising taxes on tobacco. – Available at : http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/178574/1/9789240694606_eng.pdf
9. WHO report on the global tobacco epidemic, 2017: monitoring tobacco use and prevention policies. – Available at : <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/255874/1/9789241512824-eng.pdf?ua=1&ua=1>
10. Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (GATS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20170904_GATS/UKR_GATS_2017_ES_UA_web.pdf
11. Tobacco control country profiles. – Available at : http://www.who.int/tobacco/surveillance/policy/country_profile/en/
12. Рамочная конвенция воз по борьбе против табака [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/fctc/ru/>
13. Красовський, К. С. На що спрямувати політику контролю над тютюном в Україні / К. С. Красовський, Т. І. Андреева, А. П. Скіпальський. – К., 2015. – 40 с.
14. Виробництво промислової продукції за видами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/pr/vr_rea_ovpp/vr_rea_ovpp_u/arh_vppv_u.html
15. Дефіцит сигарет в Україні становить уже 40 % – TEDIS Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.segodnya.ua/economics/business/deficit-sigarev-v-ukraine-sostavlyayet-uzhe-40-tedis-ukraine-1014867.html>
16. Рынок табачных изделий в 2016 году сократится на 7 % – Imperial Tobacco [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://delo.ua/business/rynok-tabachnyh-izdelij-v-2016-godu-sokratitsja-na-7-imperial-t-311614/>

17. Фармацевтичні аспекти тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії і токсикоманії: навч. посіб. для студ. денної та заочної (дистанційної) форми навч. (дисципліна за вибором студента) / С. В. Бяурка, В. С. Бондар, С. А. Карпушина та ін. – Х., 2017. – 210 с.
18. В Україні схвалили 7-річний план підвищення податків на сигарети: переваги та виклики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tobaccocontrol.org.ua/news/v-ukrayini-skhvalili-7-richnii-plan-pidvishchiennia-podatkov-na-sigharieti-pierievaghi-ta-vikliki>
19. Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну. Факти. Україна 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moz.gov.ua/uploads/0/979-ukr_gats_2017_fact_sheet_ua_web.pdf
20. В Україні запустили гарячу лінію для допомоги курцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moz.gov.ua/article/news/v-ukraini-zapustili-garjachu-liniju-dlja-dopomogi-kurcjam>

REFERENCES

1. Tabachnikov, S. I., Rytkis, I. S., Vasylieva, A. Yu., Hurkova, O. V. (2013). *Mystetstvo likuvannia*, 7, 35–41.
2. Pikas, O. B. (2015). *Bukovynskiy medychnyi visnyk*, 4 (76), 227–230.
3. Polka, N. S., Berdnyk, O. V., Dobrianska, O. V., Stankevich, T. V., Savon, L. V. (2013). *Dovkillia ta zdorovia*, 3, 57–61.
4. Dobrianska, O. V., Polka, N. S., Berdnyk, O. V., Yurchuk, O. M. (2012). *Hihiiena naselenykh mists*, 59, 262–266.
5. Hruzieva, O. V. (2010). *Ukrainskyi naukovo-medychnyi molodizhnyi zhurnal*, 1, 20–27.
6. Herasimchuk, T. S., Kotlova, Yu. V., Dubinina, Ya. P. (2014). *Science Rise*, 2(2), 34–36.
7. Boffetta, P. (2012). Involuntary smoking and lung cancer. *Scand. J. of Work, Environment and Health*, 28(2), 30–40.
8. WHO report on the global tobacco epidemic. (2015). Raising taxes on tobacco. Available at: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/178574/1/9789240694606_eng.pdf
9. WHO report on the global tobacco epidemic. (2017). Monitoring tobacco use and prevention policies. Available at : <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/255874/1/9789241512824-eng.pdf?ua=1&ua=1>
10. Hlobalne opytuvannia doroslykh shchodo vzhivannia tiutiunu (GATS). (2017). Available at: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20170904_GATS/UKR_GATS_2017_ES_UA_web.pdf
11. Tobacco control country profiles. (n.d.). Available at: http://www.who.int/tobacco/surveillance/policy/country_profile/en/
12. Ramochnaia konventsiia WHO po borbe protyv tabaka. (n.d.). Available at: <http://www.who.int/fctc/ru/>
13. Krasovskiy, K. S. Andreieva, T. I., Skipalski, A. P. (2015). *Na shcho spriamuvaty polityku kontroliu nad tiutiunom v Ukraini*. Kyiv, 40.
14. Vyrobyntstvo promyslovoi produktsii za vydamy. (2016). Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/pr/vr_rea_ovpp/vr_rea_ovpp_u/arh_vppv_u.html
15. Defytsyt syharet v Ukrayne sostavliaet uzhe 40 %. (n.d.). Available at: <https://www.segodnya.ua/economics/business/deficit-sigaret-v-ukraine-sostavlyayet-uzhe-40-tedis-ukraine-1014867.html>
16. Rynok tabachnykh yzdelyi v 2016 hodu sokratytsia na 7 %. (2016). Available at: <https://delo.ua/business/rynok-tabachnyh-izdelij-v-2016-godu-sokratitsja-na-7-imperial-t-311614>
17. Baiurka, S. V., Bondar, V. S., Karpushyna, S. A., Pohosian, O. H., Poluian, S. M., Stepanenko, V. I., Shovkova, K. Yu., Netosova, Z. V. (2017). *Farmatsevtichni aspekty tiutiunopalinnia, alkoholizmu, narkomanii i toksykomanii*. Kharkiv, 210.
18. V Ukraini skhvalyly 7-richnyi plan pidvyshchennia podatkiv na syharety: perevahy ta vyklyky. (n.d.). Available at: <http://tobaccocontrol.org.ua/news/v-ukrayini-skhvalili-7-richnii-plan-pidvishchiennia-podatkov-na-sigharieti-pierievaghi-ta-vikliki>
19. Hlobalne opytuvannia doroslykh shchodo vzhivannia tiutiunu. (2017). *Fakty. Ukraina 2017*. Available at: http://moz.gov.ua/uploads/0/979-ukr_gats_2017_fact_sheet_ua_web.pdf
20. V Ukraini zapustyly hariachu liniu dlja dopomohy kurtsiam. (n.d.). Available at: <http://moz.gov.ua/article/news/v-ukraini-zapustili-garjachu-liniju-dlja-dopomogi-kurcjam>

Адреса для листування:

61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 4.

E-mail: rogulyaolga@gmail.com.

Національний фармацевтичний університет

Рогуля О. Ю. (ORCID – <http://orcid.org/0000-0001-5065-4545>)

Петровський М. О. (ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-3282-3787>)

Надійшла до редакції 10.10.2018 р.